

KÖZMŰVELŐDÉSI TÁJÉKOZTATÓ

11-12. szám
2002. december

Internet és kultúra – Internet vagy kultúra – Internet-kultúra

Az internetről való hétköznapi elképzelések, amelyek sokáig az 1990-es évek közepének sztereotípiáitól voltak terhesek, mára már véglegesen eltűnni látszanak. Napjainkban már senki nem véli sem a tömeg-, sem az elitkultúra mostohagyermekének, s az a kép is fakadni látszik, mely szerint a hálózatba kapcsolt világ csak viszonylag szűk fogyasztóréteg számára ismert. Az emberek többségének tudatában az Internet már nem kizárólag idétlen kamaszok és hálófüggő számítógép-guruk számára készült szánalmas világpótlék. A kultúra elméleti szakemberei sem csupán az agresszióra és a perverziókba hajló szexualitásra gyakorolt hatásmechanizmusokra figyelnek. A Háló végérvényesen mindennapjaink része lett, majd' minden szinten, a számítógépes szolgáltatások már nem a jövő, hanem a jelen valóságát jelentik.

Könnyen belátható, s a posztindusztriális kultúrák vizsgálatával részben igazolható is, hogy az anyagi szükségletek kielégülésével, telítődésével az emberek egyre inkább a szellemi, kreatív szükségletek kiélése felé fognak fordulni. Megfigyelhető, hogy a világ bizonyos tekintetben, ez főleg a napi hírek által alakított szemléletünket jelenti, összezsugorodott. Azt a végtelenül összetett és hálózatszerűen összekapcsolódó, a részek egymás kölcsönhatásaitól változó szerkezetet – McLuhan szavaival –, világfalut, mára már legjobban az Internettel lehet jellemezni.

Mindeközben ne felejtjük el, hogy az Internet az autópálya-hálózatok mintájára tervezett haditechnikai rendszer. A hadsereg olyan eszközt akart, amelyik nukleáris támadás esetén is megóvjá az irányítási struktúrát. A megoldás olyan elektronikus hálózat lett, amelyik azonnal átirányítja magát, ha egy vagy több kapcsolatot lerombolnak, ezáltal lehetővé teszi, hogy a túlélő szerverek kommunikációképesek maradjanak egymással, és összehangoltan működhessenek. Az ilyen apparátussal rendelkező katonai hata-

lom a legsúlyosabb katasztrófák közepette is fenntartható. Nem árt tudni, miközben az Internet társadalmi, kulturális jellegéről beszélünk, hogy a Háló sokat istenített demokratizált jellege nem valami értelmiségi-anarchista szándékból fakadt, hanem szikár katonai szükségszerűségből. Ugyanez a szükségszerűség munkálkodott a Háló fejlődésének további szakaszaiban is, mikor a kutatás-fejlesztés szolgálatába állt – pontosabban szólva: a kutatás állt egyértelműen stratégiai célok szolgálatába. S működik hasonlóan ma is, rejtve vagy csak kicsit palástolva azt a tényt, hogy az Internet a fogyasztói társadalom egyik izmosodó, a jövőben alapvető pillérét képezi, s készül a médiapiacra a neki megfelelő vegyértékű helyet elfoglalni. Ahol nem magasztos eszmék, nem is valamiféle népjobbító szándék, s a tiszta értelemben vett nevelés és kulturizáció az elsődleges szempont, hanem az elektronikus tartalmakat olvasó személyek fogyasztásra való minél alaposabb előkészítése, tudatuk kilúgozása.

A helyzet természetesen nem annyira súlyos, mint első pillanatra tetszik. Az emberek rendelkeznek azzal a hittel, hogy életük - mondhatjuk: a Világ, jelen esetben Világháló -, valami felé halad. E hitnek nem is kell nagyon ingoványos talajra támaszkodnia, hiszen mindenki számára legalább egyszer tapasztalható, hogy, ha nem is más felé, de minden ember halad a vég, a halál vagy ha úgy tetszik, az öröklét felé. Talán ebből a hitből eredő kicsinyes korlátozottságból született az a képzet, hogy ez a haladás egyetemes érvényű. Azaz a jövőben minden máshogyan lesz. Van, akinek a haladás azonos a fejlődéssel, egy kevésbé jó állapotból a jobb felé haladást jelenti. Van, akinek épp az ellenkezőjét jelenti, a jóból a rossz felé irányul az út. Széles társadalmi igény diktál bizonyos kérdéseket. Ezeknek a kérdéseknek egyik jellemzője az, hogy mint bizonyos kérdések bizonytalan kérdések. Olyan kérdések, amikre nincs bizonyíték, vagy a bizonyíték nem egyértelmű. A másik jellemző az, hogy ezeket a kérdéseket a köznapai élet embe-

rei teszik fel, s mint ilyenek, gyakorlati kérdések. Nem megfoghatatlan spekulatív fejtegetésekre irányulnak, hanem követhető, vagy legalábbis eligazító jellegű stratégiákra. Legyenek válaszok a „Most mit csináljak?” tanácsstalanságára úgy, hogy a kérdező a kapott válaszokat ne csak utópiaként kezelhesse, hanem kapjon legalább egy - a múlt folyamatainak megbizonyítható - ígéretet a jövőre tekintve.

Az internetes újkor embere az életharcok gyorsan változó bizonytalanságában csak „napi eligazításokhoz” jut, eközben egyre kínzóbban érdeklődik az a kérdés, hogy van-e valami értelme ennek az áttekinthetetlen kavarodásnak? A meglevő tájékozódási pontokon, a valláson, a családon, a közösségen túl szüksége van tárgyiasult formába öntött ígéretekre, kapcsolódási pontokra is.

Ha Internet és kultúra kapcsolatáról beszélünk, több szinten érhetjük tetten ezt a kapcsolatot. Egyrészt a kultúra szűken vett definíciója felől, mely alatt civilizáció, a szellemi javak összessége, de kiemelten a művelődés, illetve a klasszikus műveltséggel kapcsolatos entitások értendők. Ezek alatt elsősorban nem csupán a Gutenberg-galaxis elektronikus megfelelőire kell gondolnunk. Ezzel éppen a Háló „hálósága” veszne el. Ha csupán a bibliográfiai adatbázisokat, a teljesszövegű- és a katalógusjellegű adatbázisokat, értve ebben a folyóiratok, újságok, hírügynökségi anyagok, vagy akár egész könyvek, lexikonok tartalmát látnánk, ábrákkal, fényképekkel, rajzokkal, akár fakszimile formában is, az nem volna több, mint formaváltás. Papír helyett képernyőről olvasni – ugyanazt. Itt azonban többről van szó. A kereshetőség variációs lehetőségei, az egymásra mutató és utalt szövegrészek mennyiségi tartalmi, tezauruszai egy egészen új minőséget hoznak létre csupán azért, hogy egymással korrelációba kerültek. Egy meg egy ebben az esetben nem szükségszerűen kettő, gyakorta három, de rossz esetben is legalább kettő és fél.

Másrészt a kultúra a társadalomtudományok kultúra-felfogása, szűkebben szubkultúra felfogása szerint fedezhető fel a Hálóban, ami szerint az Internet nem elsősorban technikai, hanem kulturális minőségében kezelendő. Az Internet a technológia kiteljesedésén túl, annak primátusát vitatva egy olyan új globális kultúra táptalaja, melynél az idő, a tér, a határok, sőt még az ember egyediségének a fogalmát is alapjaiban át kell értelmezni. A korai internetes csoportok naivan őszinte elképzelései, amelyek a közösséghez való visszatérésről, valamiféle kommunaszerű csoporthoz való tartozásról lelkendeztek, mely átível országhatárokat, földrészeket, s ami még fontosabb, kulturális másságokat, mára már széles körben kiderült, hogy inkább naivak, mint valóságukban őszinték. Ez az a folyamat, amit a virtuális kultúra kialakulásának, az elektronikus Gaia létrejöttének szokás nevezni.

Az elektronikus-korszakbeli elmagányosodás témáját először szintén Marshall McLuhan vetette fel. Az elmélet szerint, ahogyan a szórakozás és az információkba bujtatott kulturális javak egyre könnyebben hozzáférhetővé válnak az emberek számára a saját otthonukban, úgy egyre kevésbé valószínű, hogy ezek az emberek elhagynák a lakásukat, és a külvilágban keresnék a szórakozást és az intellektuális élvezeteket. Az egyik jellegzetes példa erre, hogy ahelyett, hogy az emberek kiülnének a házuk elé, a tévéjük elé ülnek. A ház előtt ülve a szomszédakkal és a helyi közösséggel találkozol, míg a tévét nézve csak röpködő elektronokkal.

A mai tudományos élet egyik nézete az, hogy a kultúrgenezis folyamatában előbb álló korokban a gondolkodás alapvetően szimbolikus talajon állt, míg a későbbiekben ez úgynevezett logikai, racionális alapokra helyeződött át. Vajon mennyire esett egybe ez a gondolkodás módbeliségének váltása a kultúra közösséggé alakulási szokásainak változásával? Sperber szerint akkor számolhatunk a szimbolikus alapú gondolatmenetek erősödésével, amikor az aktuális információ és az eddigi tudásanyag között erős

ÁTFOGÓ

ellentmondás tapasztalható - így a vallás esetében. Ahogyan az Internet-kultúra kialakulásának kezdeti éveiben tartották, a technológiai forradalom hatalmas új kapacitásokkal bővíti az emberi intelligenciát és alapjaiban megváltoztatja együttműködésünk és együttélésünk módozatait. Kis pontosítással, a már megindult változást, a modernizációs folyamat kiemelt pontjaihoz kapcsolódó visszafordíthatatlan „fejlődést” – amelyet a rádió, a televízió, a hírek hétköznapivá válása és az általános értelemben vett globalizáció indított – mélyíti el.

A kultúra változása nem az Internet-korszakban kezdődött, abban csupán hihetetlenül felgyorsult. Utópisztikus ígéretek keverednek apokaliptikus látomásokkal. Elég Bertold Brecht rádióról szóló megjegyzéseire utalni, hogy az ilyen ígéretek tartalmával kapcsolatban kételyeink legyenek. Brecht is meglátta a rádióban a tiszta kulturális célokat szolgáló információterjesztés lehetőségét, ennek ellenére nem lepődött meg, mikor bebizonyosodott, hogy a technológiát, a technikát épp az ellenkezőjére használják. Ez a veszély az Internet és a kultúra kapcsán hasonlóképpen, sőt, hatványozottan fennáll. Az Internet következtében ránk köszöntő kulturális forradalom piacközpontú, politikailag terhelt.

A legnagyobb kockázatot az Internetet birtokolni és használni tudók és az azt nélkülözők két részre osztott társadalmának kialakulása jelenti, amelyben csak a lakosság egy része tud hozzáférni az új technológiához, használja azt, és élvezni annak minden előnyét. Nem áll fenn ugyan annak a veszélye, hogy az egyének elutasítják az új információs kultúrát és annak eszköztárát, de ez mindenféleképpen két pólus kialakulására ösztönöz. Ez a kettősség már ma is megfigyelhető, hiszen szép számmal vannak olyan kultúrával foglalkozó szakemberek, akik képtelenek a Háló napi szintű használatára. Tudják, hogy van, képesek is lennének használni, valamikor talán arra is jutottak erejükből, hogy elektronikus levélcímük legyen, de mindez csak elmélet marad. S főleg akkor

ÁTFOGÓ

elgondolkoztató ez a tény, ha figyelembe vesszük, pontosan azok a területek ellátatlanok e téren, ahol a lemaradás már eddig is hátrahúzó erő volt. A szegregáció főleg az etnikai, területi alapon elkülönült közösségek esetében döbbenetes.

A hazai oktatási és kutatási hálózatokon manapság jóval száz föltt van az online adatbázisok száma, de ezek közül alig egy-két tucat a szélesebb kört érdeklő, jó minőségű és rendszeresen aktualizált szolgáltatás. Van már néhány elektronikus könyvtári katalógus is, itt is csak a fejlesztések mielőbbi bekövetkeztében reménykedhetünk. Két csodaszó az, amit itt említeni kell: az aktualizáltság az ingyenesség. A két fogalom érdekes kapcsolatban van egymással. Általában ami aktuális és közérdeklődésre számot tartó, az nem ingyenes. Annak ellenére, hogy a legfőbb új törvény az, amibe a naiv Hálólátogató kezdetben bele is szédül, hogy a tartalom díjmentes. Noha távolról sem minden az, a gazdaság dinamikája úgy működik majd, mintha ajándékba lenne. A Háló világában – pár államilag dotált, vagy lelkes amatőrök által fenntartott oldal kivételével – a tartalom már most is olyan szolgáltatások reklámozására szolgál, mint a tartalommodulok támogatása,

A háló használata - az információgyűjtést leszámítva - az emberi összefogás érett, társadalomellenes változata. Akik az elektronikus szöveg és kép által közvetített kommunikációt választják az emberi kapcsolatok helyett, azok nem gyógyszert és segítséget kapnak az Internet képében, sokkal inkább súlyosbítják közösségbeli elidegenedésüket. Tudjuk jól, szükséges ez a globalizációs gépezet mozgatásához, hiszen azok, akik magányosan, kulturális igényeiket számítógépes hálózat segítségével elégítik ki, nincsenek igazi választási szituációban. Csupán a felkínált lehetőségek között szelektálhatnak. S hát az ember biológiai programja nem ilyen. A kimerőszakolt fogyasztás marad örömforrásul. Fogyasztani, mindegy, hogy mit. Ebben a tekintetben nincs sok különbség tárgyasult árucikkek, s azon áruvá vált művelődési javak között, amiről sokan

ÁTFOGÓ

szeretnék hinni, hogy alapjaiban értékesebbek, mások, mint a többi árufajta. Mégis, mi a csábítás eszköze? A kényelem. Sokkal könnyebb lesz az élet, ha rákapcsolódunk a gépre.

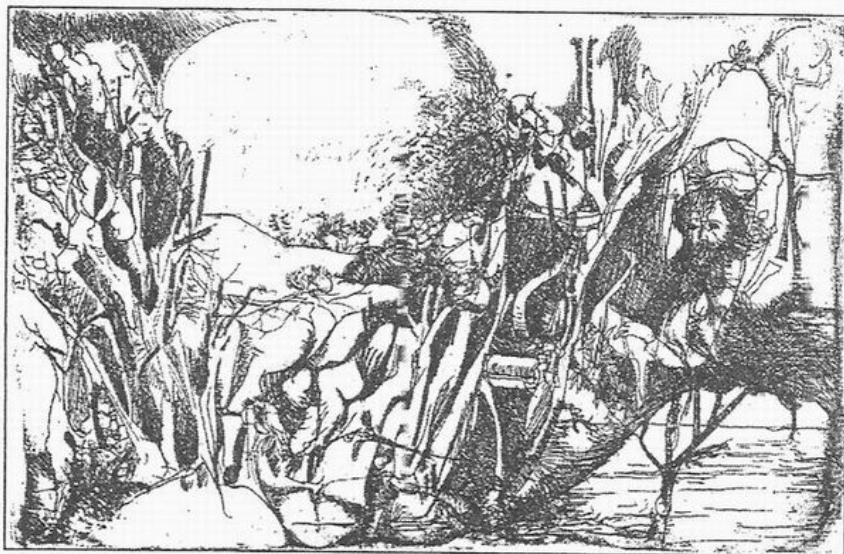
„Hol van az élet, ami elveszett a létezésből, hol a bölcsesség, ami kiveszett a tudásból, hol van a tudás, amit elnyelt az információ?” - teszi fel a kérdést Kálmán János Receptekből összetákolt világ című írásában. A szellemi, kulturális javak információvá válása ugyancsak problematikus pontja az Internet és a kultúra kapcsolatának. Többrétű ennek a kérdéskörnek az ok-okozati összefüggése. Ugyanúgy ide tartozik a szellemi tulajdonjogok védelme, mint az elektronikus formátumok leértékelődése a hagyományos médiákkal, elsősorban a papíralapú médiákkal szemben. Ugyanaz a kulturális termék jóval kisebb presztízsértékkel rendelkezik, ha a Hálózaton jelenik, mintha könyv formátumban kapnánk kézhez. Sajnos ennek az értékítéletnek az árnyai rávetülnek azon produktumokra is, amelyek a hagyományos értelemben felfogott kultúrához képest alapvetően új termékek, a művelődés érvényre juttatásának új módjai. Az információs társadalom ugyan új szellemi termékeket és szolgáltatásokat hoz létre, de rögtön bünteti is azokat el nem ismertségük terhével.

Az Internetnek köszönhetően a privilegizáltak számára új lehetőségek adódnak kulturális hagyományaik és identitásuk kifejezésére, és az európai értelemben vett civilizáltság földrajzi határain találhatóak számára a távolság és távolság minimumra csökkentése. Úgy tűnik, sikerül a világ online társadalma szellemi kapacitásának hálózatba szervezése. Igaz, ehhez hozzátartozik az is, hogy a fehér foltok – nagyságrendekkel nagyobb tömegben, mint a Háló által kolonizáltak – közösségei minderről semmit nem tudnak, végleg leszakadnak, leszakadtak. Áttoltuk problémájuk megoldásának időpontját gyermekeink, unokáink korára. Vesződjenek velük ők.

ÁTFOGÓ

A ma embere ennek ellenére, talán ezek tudatában is hisz abban, hogy az információs társadalom rendelkezik azzal a képességgel, hogy javítsa a állampolgárainak életminőségét, társadalmi szervezeteink hatékonyságát, és erősítse a kohéziót. Egy biztos: a számítógépesített kommunikáció az információ tárolásának, visszakeresésének és forgalmának kiemelkedő lehetőségével szolgálja azokat, akik rendelkeznek a szükséges hardverrel, szoftverrel és jártassággal. Másfelől kiemelkedő lehetőséget kínál létfontosságú információk jobb elérésére, a gyorsabb információcserére és -terjesztésre, valamint a kultúrák közötti együttműködésre is. Az elektronikus rendszerekben az emberiség számára kétségbevonhatatlan javak rejlenek. Napjaink követelménye, amely az egész életen át tartó tanulás paradigmájával fogalmazható meg, egy változó társadalom készítése, nélkülözhetetlenné teszi a Hálót a korszellemnek megfelelni kívánók számára. Szereti vagy nem szereti, élnie kell vele.

R. Nagy József vizuális antropológus, egyetemi oktató
Miskolci Egyetem BTK, Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék

Lőrinc Róbert: Meditáció